Serfőző Simon

A két árva

Játszódik az 1941 augusztusában Zagyvarékason

Szereplők:

Móricz Zsigmond
Kismama
Litkei Erzsébet
Litkei Imike
Falulakó férfiak, nők

Első jelenet

A kövesúton érkező szekér zörgése, majd a szekeres ember hangja hallatszik: Hó! Hóha te!
Leszállva a szekérről Móricz Zsigmond jelenik meg a színen. A pénztárcáját keresi. Sétabotja a karjára akasztva.

SZEKERES EMBER Ehol a nagyságos úr kofferja! *Leteszi Móricz mellé.* A kocsin ne hagyja már!

MÓRICZ *kivesz egy pengőt a pénztárcájából* Köszönöm, hogy befuvarozott az állomástól. *A pénzt a szekeres ember markába nyomja* Gyalog csak hosszú lett volna az út.

SZEKERES EMBER *nézi a pénzt a markában, s csak úgy magának* Egy pengő. Ez már döfi! Igen nagy úr lehet ez az ember! Fehér nadrágos méghozzá! (Meggondolja magát): Á! Nem azért hoztam én be a nagyságos urat a faluba, hogy fizessen érte. *Vissza akarja adni a pengőt* Nem dolgoztam én meg ezért. A semmiért nem szoktak mifelénk fizetni.

MÓRICZ Tegye csak el. Jó jön az otthon az asszonynak. Majd az örül neki!

SZEKERES EMBER Az már biztos! Körül is csókolgat érte. *Pödör egyet a bajuszán.*

MÓRICZ Na látja. Már ezért is érdemes elfogadni azt a pengőt.

SZEKERES EMBER Hát jól van. *Megköpködi a pénzt* Apád, anyád ide jöjjön! Az egész rokonságod komástul, ángyom asszonyostul!

A szekeres ember kezd belejönni, huncutkásan Legközelebb mikor utazik errefelé az úr? Mert akkor megint kimennék a határba csalamádét hozni a tehénnek, s az állomáson felvenném.

Gyerekkiáltás hallatszik, Móricz Imikéé

IMIKE *hangját a Zagyva-part felől hallani* Nagyapa! Nagyapa!
MÓRICZ *a szekeres embernek megemeli a szalmakalapját, s a hang felé fordul*
IMIKE *félmeztelen, klottgatyásan szalad, s úgy sárosan, vizesen, ahogy van, Móricz karjaiba ugrik* Nagyapa!
MÓRICZ *magához öleli a gyereket*
SZEKERES EMBER *látva a jelenetet* Most már jól kinéz a ruhája!
MÓRICZ Ugyan már! Számít is az, amikor egy ilyen arany gyerek ugrik a nyakába! Hát nézze meg! Egy vasgyúró! Nem igaz?
SZEKERES EMBER Ahogy elnézem, a kubikustaliga elé már oda lehetne állítani csikónak. Nyakába akasztani kötelet, s hadd húzná. Ismerem én őt, az én fiammal szokták mászni a fákat. Csak azt nem tudtam, hogy a nagyságos úr a nagyapja. *Elköszön* Na, Isten áldja a nagyságos urat!

Elválnak

MÓRICZ *Imike felé* Mesélj, mi újság Rékason? Nem fáj semmid? Anyukád panaszkodott az egyik levelében. Most honnan szaladtál?
IMIKE A Zagyváról. Nagyapa is lejöhetne egyszer, jó langyos a víz.
MÓRICZ A tehenek nem pottyantanak bele egy-egy lepényt?
IMIKE Á, elviszi azt a víz!
MÓRICZ Csak meg ne betegedj tőle, mert adok neked akkor! *Gyengéden megfenyegeti* Lenne sírás-rívás, tudod-e?

A kisgyerek rá se hederít, úgy indulnak el

IMIKE *Móricz felé fordulva* Mit hoztál nekem, Nagyapa?
MÓRICZ Mit hoztam, mit hoztam? Na mit gondolsz?
IMIKE Muti már! *Perdül elébe*
MÓRICZ Muti, muti, itt ezt így mondják? Érjünk elébb haza. Kistata otthon van?
IMIKE Nincs, kiment a határba.
MÓRICZ És Kismama?
IMIKE Az igen, főz valamit.
MÓRICZ Dehogy van ő otthon. Ahol jön éppen! *Rámutatva lendíti előre a sétabotját* Odaszól neki Csak nem a kiskútról jön, Kismama?

Kismama odaér hozzájuk. A horogfát leteszi a válláról, amin két vízzel teli kanna lógott

MÓRICZ Mért nem ezt a gyerkőcöt küldte el vízért? Ne magának kellene cepelni.
KISMAMA Hagyja már! Amíg előkeríteném, addig kettőt is fordulok.

Erzsike nem jött ?

MÓRICZ *Megnézi a zsebóráját* Tán most indul éppen Pestről. Én emerre voltam, Szolnokon túl. Hogy micsoda világ van arra is.

KISMAMA: Hogy maga mindig csavarog. Azzal a rossz lábával!

Egy fejkendős asszony megy el mellettük. Hirtelen megfordul

FEJKENDŐS ASSZONY Maga az a Móricz? Nahát! És még ide mer jönni…

MÓRICZ Mi a baj velem, nénike? Rossz fát tettem a tűzre?

FEJKENDŐS ASSZONY *végig-végig méri* Hát ide figyeljen! Megmondom én, amit gondolok. Jobb lenne, ha mással foglalkozna, ne mivelünk! Megszégyeníti a falut ország-világ előtt!

MÓRICZ Mért szégyenítem én meg, jó asszony! Mivel?

FEJKENDŐS ASSZONY Beszélik a faluban, hogy hallották, miket mond rólunk?

MÓRICZ A Rádióban? Hát miket mondok?

FEJKENDŐS ASSZONY Hogy szegények vagyunk, meg mit tudom én, én csak másoktól hallottam.

MÓRICZ Az nem a maguk szégyene. Másoknak kellene elbújni a földbe – maguk miatt.

KISMAMA *Móricz felé* Beszélnek mindenfélét a faluban, a fele se igaz. *A fejkendős asszonynak* Menjél te csak szépen hazafelé. Az uraddal veszekedj.

FEJKENDŐS ASSZONY Na te csak hallgass! A menhelyről idehoztad ezt a külyköt, hogy a tieidnek legyen ruhája! Az ő állami ruháját adod rájuk!

KISMAMA Jut ott őrá is. S nálam kap enni, nem úgy, mint máshol! Éheztetik a lelencet! *Megsimogatja Imike buksiját* Te nem éhezel nálunk, ugye Imike? Szeretetet is kapsz.

MÓRICZ *A fejkendős asszonynak* Én csak segíteni akarok magukon, azért teszem szóvá, amit látok.

FEJKENDŐS ASSZONY Az úr csak maga dolgát tegye szóvá! Ne a miénket! A magáéval foglalkozzon! Azt hiszi, nem tudja a falu, kié ez a gyerek? Erről beszéljen, ezt hírelje a Rádióban!

KISMAMA Hagyd már abba! Nem tudsz te semmit, csak a szád jár. Rágalmazni, azt tudsz. Honnan veszed azt, hogy Imike ő gyereke?

FEJKENDŐS ASSZONY Akkor mért jár ide, ha nem az övé?

KISMAMA Hozzánk jár, ha nem tudnád!

FEJKENDŐS ASSZONY Mért pont hozzátok? Kik vagytok ti? Nekünk különb házunk van, mint nektek, s nem a cigányvégen.

KISMAMA Mert Imikének ő a nagyapja, azért.

FEJKENDŐS ASSZONY Az anyja meg a nagyanyja, ugye? Belőlük éltek! Nemhogy dolgozni mennél az uraddal együtt. De ti az ilyenektől lesitek a hasznot, mint a nagyságos úr, aki lejárat bennünket. Mi nem vagyunk koldusok. Dolgozunk s megélünk.

MÓRICZ Sokan egész héten tésztalevesen...

FEJKENDŐS ASSZONY Akkor azon. Magának ahhoz semmi köze! Ha az jut, nekünk jó az is. Megszoktuk.

Második jelenet

Kis Boldizsárék félig nyitott bejárati kapuja. Oldalt a deszkapalánk mellett kispad. Hárman ülnek rajta, férfiak, köztük Móricz Zsigmond. Előttük egy sámlin a szomszédasszony kucorog.

EGYIK FÉRFI *a többiek felé* Mért, nem úgy volt? Ha nem tudták hova tenni a gyereket, nem volt otthon senki, az olyan kicsit, amelyik még csak tiblábolni tudott csak, kapáláskor, csutkaveréskor kivitték magukkal a határba, gödröt ástak neki, s beletették, nehogy elmászkáljon. Nem így volt?

MÁSIK FÉRFI Úgy van az még most is. A szülőknek dolgozni kell, egész nap nem állhatnak fölötte.

MÓRICZ De hát abban a gödörben koratavasszal meg is fázhat az a csöppség.

SZOMSZÉDASSZONY Mulya Pista kislyánya abba halt bele. Hideg is volt, szaladt arra egy kis eső is. Annak meg csak annyi kellett. Mesélte Julis, hogy estére úgy belázasodott, tüzelt az arca, mint a kályha.

EGYIK FÉRFI Az olyat le kell tenni a földre, az lehűtötte volna. De becsavargatták biztosan mindenféle rongyba, rá a nagydunnát, osztán hátha meggyógyul. Sose gyógyult meg.

MÓRICZ De nem azért, mert nem tették le a földre. Az babona csak!

SZOMSZÉDASSZONY Hallottam én ennél még rosszabbat is!

MÓRICZ Annál nem lehet rosszabb, mint mikor a temető nagyobbodik, a bölcsőket járja a halál.

SZOMSZÉDASSZONY Dehogyisnem! Mert aki meghal, nem érez semmit. Nem úgy, mint az a kisgyerek, amelyik benne van a gödörben, s megtámadják a vöröshangyák. Aztán hiába sivalkodik az ártatlan, mert a szülei nem hallják, a föld másik végén dolgoznak.

A kis Imike lép ki a kapun, pohár víz nála.

IMIKE *a Nagyapjának* Anyuka küldi, hogy tessék meginni. Azt mondta,

nehogy kiszáradjon Nagyapa torka, mert már olyan sokat beszélget.

MÓRICZ Ejnye, hát vizet küldött, nem bort? *Elveszi a poharat a gyerektől* Ennek víz íze van, nem gondolod?

MÁSIK EMBER Hát, a bor az mindjárt más, jobb a zamata, az biztos.

MÓRICZ Imikém! Akkor szaladj már el a Dora Károly kocsmájába – tudod, hol van? – hozzál egy demizsonnal.

IMIKE Akkor tessék adni pénzt. *Nyújtja a markát*

MÓRICZ Milyen kocsma az? Mint a többi? Pénzért adják a bort? Nem igyen?

Imi be a kapun, a demizsonnal ki a kapun, a sarkon már el is tűnik

EGYIK EMBER Pénz nélkül mi is tudnánk venni, két demizsonnal is, ugye szomszéd? *fordul a másik ember felé* Csak hát a napszámból nem telik. Pedig járunk az uradalomba, aztán gátnál toljuk a kubikus talicskát is le a gödörbe, fel a partra. Mikor hol milyen munkát találunk. Kóboroljuk az országot.

MÁSIK EMBER Jobb lenne haza se jönni. Mert abból csak gyerek lesz. *A társa felé fordul* Nálatok is hány van már belőlük? Több mint nekünk. S mind csak enne. Ilyet én még nem láttam: alig lehet őket elverni az asztaltól!

SZOMSZÉDASSZONY Ha éhesek! A helyükben lennél, téged se lehetne elhajtani.

MÁSIK EMBER Dehogyisnem. Apámnak csak egyet kellet mordulni, már iszkoltam is. Ismertétek Nyúka Flórit, akkor tudjátok, milyen ember volt.

Imi szalad visszafelé. Lihegve adja oda Nagyapjának a demizson bort

MÓRICZ Már itt is vagy? Ezt szeretem, látod! *Imi menne el* Ezt az igyekezetet. De hát pohár is kellene, Imikém. Szóljál már be a konyhába.

ERZSIKE *jelenik meg a kapuban, poharak nála* Hallottam, hogy országos baj van. Nincs poharuk.

MÓRICZ Egyem meg a lelkét. Magának nem hozott?

ERZSIKE Minek hoztam volna? Nem szeretem én a bort. Jobb lenne, ha maga se inna. Hogy meg van dagadva most is a lába! *Móricz lentebb tolja a nadrágja szárát* Hiába takarja. Azt hiszi, nem látom?

Egy taligás ember jön az úton.

TALIGÁS EMBER *a két idevalósi ember felé, nyilván ismerik egymást* Adjon Isten! Beszélgettek? Beszélgettek? Nemhogy énekelnétek, hogy én is halljam!

EGYIK EMBER Akkor fordítsd fel azt a taligát, oszt ülj rá! Hol jártál?
TALIGÁS EMBER A Zagyván lapáttal a vizet lapogattam. Hol jártam volna! Dolgozni, láthatod.
MÓRICZ Igyon már velünk egy pohár bort, megkínálhatom?
TALIGÁS EMBER Meg bizony! Kiszáradt a torkom ebben a melegben. Köszönöm szépen. *Fogja a poharat, Móricz önt bele* A Dora Károly kocsmájából való?
MÁSIK EMBER Onnan hozatta az úr.
MÓRICZ *a taligásnak* De akkor énekel nekünk? Ha már a nótát hiányolta az elébb.
TALIGÁS EMBER Ha az úr önt még egy pohárral. Nem sajnálja tőlem.
EGYIK EMBER *neki is önt Móricz* Csak módjával öntse, mert berúgunk, aztán Isten látja a bajt.
SZOMSZÉDASSZONY Vigyázzon is, mert kap otthon az asszonytól.
MÓRICZ *a Taligás embernek* Én öntök, kettővel is. Csak akkor maga járuljon hozzá, hogy amit énekel, azt a füzetkémbe lejegyezzem.
TALIGÁS EMBER Azon ne múljon! *A társai felé* Melyiket mondjam neki? *Móricznak* Na ide figyeljen! Ezt még biztos nem hallotta, idevalósi nóta:

Sej sarkon van a, sej sarkon van a
Dora Károly kocsmája.
Sej legényeknek, sej legényeknek
Van az oda csinálva.

Legényeknek, sej meg a büszke,
Meg a büszke lányoknak,
Sej meg azoknak, sej meg azoknak
A szomorú bakáknak.

Sej még a búza, sej még a búza
Ki sem hányta kalászát,
Sej páros galamb, sej páros galamb
Mind elhordja a magját.

Páros galamb, ne hord el
A gyenge búza kalászát,
Sej miből süt a, sej miből süt a
Kisangyalom pogácsát.

MÓRICZ Na ez szép volt. Tud-e még másikat?
TLIGÁS *ember* Hát hogyne tudnék. Írja akkor:

Ha felmegyek a fekete dombra,
Onnan nézem, merre legel a gulya.

Rákiáltok Pistára, a bojtárra,
Csapja meg a balszárnyát a gulyámnak.

Innentől kezdve már a többiek is éneklik

Megcsapta a balszárnyát a gulyámnak,
Mindjárt látom, híja van a jószágnak.
Verd meg Isten a zsiványnak jobb karját,
Azzal fogta legszebb barmom bal szarvát.

Harmadik jelenet

Szobabelső. Középen asztal, székek. Az egyiken Móricz Zsigmond ül. Rajta kívül Litkei Erzsike tartózkodik még a szobában…

MÓRICZ Üljön le, fiam! Mutatni akarok magának valamit.
Egy levelet tart a kezében
ERZSIKE Csak nehogy regény legyen. *Afektálva* Az olyan unalmas!
MÓRICZ Meglátja, ez nem lesz az.
ERZSIKE De nehogy becsapjon!
MÓRICZ Mikor csaptam én be magát? Az fordítva szokott történni, tudja nagyon jól. Annak idején előadta nekem, hogy maga pesti szegény sorsú lány. Mikor ezt megírtam a Csibe novellákban, egyszer csak kiderült, dehogy volt maga külvárosi lány. Hanem mi volt? Lelenc. Imike születéséről se számolt be annak idején. Maga szeretett félrevezetni engem.
ERZSIKE *átöleli Móricz vállát* De már nem teszek olyat. S megbocsátott apuka.
MÓRICZ Maga nem tud olyat tenni, amit ne bocsátanék meg. Még azt is, amire rájöttem én időközben, hiába nem szólt róla.
ERZSIKE *szembe fordul Móriczcal* Mért, miről kellett volna szólnom?
MÓRICZ Arról, hogy Imike az én gyerekem. Erről nem szólt. Hogy amikor először együtt voltunk, kiszámoltam nemrégiben, az nem múlt el nyomtalanul. Úgy kellett rádöbbennem: nézegetve Imike fényképeit, meg amikor vele voltam, utaztunk a hajón, a vonaton legutóbb Miskolcra, s az ölemben aludt el: hiszen Imike az én arcomat viseli. Enyém ő, nem másé. Ugye, hogy az enyém?
ERZSIKE *lehajtott fejjel áll, mintegy beismerve az igazságot*
MÓRICZ Ha én ezt tudom, nem lesz lelenc. *Felindultan* Mért nem mondta meg nekem az igazat?
ERZSIKE Mert elhagyott volna. S én szeretem apukát.

MÓRICZ És én? Én nem szeretem magát?
ERZSIKE Eleinte sajnált csak. Megesett rajtam a szíve. Ezért fizette ki az adósságaimat.
MÓRICZ Meg ruhákat is azért vettem, ugye?
ERZSIKE Igen, különben szégyellt volna velem mutatkozni: mit szól a világ!
MÓRICZ Pestinek is azért adta ki magát, különben elhagytam volna?
ERZSIKE Igenis azért. Észrevettem, mennyire érdekli, amiket mesélek. S azt is tudtam, hogy a családja megszólná, ha kitudódik a kapcsolatunk.
MÓRICZ Kitudódott az! *Legyint*
ERZSIKE De nem minden. S jól tette, hogy vigyázott. Különben a lányai azóta a szemit kiszedték volna. Apukának már nem lenne szeme!
MÓRICZ *megenyhülve* Jól van, na, igaza van. Ne haragudjon, hogy így elragadtattam magam. Amit tudtára akarok adni, az meg kiment a fejemből. *Meglobogtatja a levelet* Ebben az áll, hogy Imikét gondozásomba veszem.
ERZSIKE Apuka? Gondozásba?
MÓRICZ Vállalom azt a feladatot, hogy embert nevelek belőle. Kiveszem a lelencből. S Isten és ember előtt mellém veszem magát is. Bejelentkezünk az árvaszéknél, s örökbe fogadom. Mit szól hozzá?
ERZSIKE Juj de jó! *Tapsol* S akkor én a maga lánya leszek? *Kis gondolkozás után* S mit szólnak az igazi lányai?
MÓRICZ Csak örökbe fogadom magát, annyi történik.
ERZSIKE *csalódottan* Csak annyi?
MÓRICZ S biztosítom a megélhetését is.
ERZSIKE Az jó lesz! Apuka olyan jó szívű! *Átöleli Móriczot. Közben megjelenik az ajtóban Imike. Móricz őt is magához vonja. Összeölelkezve állnak. Odakintről lányok éneke hallatszik*

Csillag Borcsa, tudom a neved.
Érted vagyok halálosan beteg.
Vesd rám rózsám fekete szemed,
Hadd tudjam meg, hogy engem szeretsz.

Kismama petrólámpát hoz be, leteszi az asztalra.

MÓRICZ Kistata még most se ért haza?
KISMAMA Nem tudom hol szuszog még mindig. *Móriczékra* Ti meg nem láttok már, kezd esteledni. Hozom ezt az alkalmatosságot.
MÓRICZ Gyújtsa meg drága Kismama! Hadd világoljon az én árvá-

imnak. Ne legyenek sötétben.

A lányok éneke odakint felerősödik, majd a színen is megjelennek. Körtáncba kezdenek.

Ha a búza tiszta búza,
Majd kinyílik az ibolya,
Az ibolyát, az ibolyát akkor szedik,
Mikor reggel, mikor reggel harmat esik.
A legények akkor kapják,
Mikor a kacsát kihajtják,
Kacs ki, kacs ki, ki, ki, ki…

Csillag Borcsa tudom a nevedet,
Érted vagyok halálos beteged.
Vesd rám rózsám fekete szemedet,
Hadd tudják meg, ki szeret engemet.

Lányok ülnek a toronyban,
Arany koszorúban,
Arra mennek a legények
Sári sarkantyúsban.

Lányok vagytok, szépek vagytok,
piros az orcátok,
szívem szakad rátok.

Vége.